

## Özbekistan`da Yaşayan Azerbaycanlı Toplumunu: Tarihsel-Demografik Araştırma

*Uzbekistan's Azerbaijani Community: Historical-Demographic Research*

**Seide KULIYEVA\***

### Öz

Bağımsız Azerbaycan ve Özbekistan Cumhuriyetleri arasındaki ilişkilerin gelişmesinde Özbekistan'da yaşayan Azerbaycanlıların önemli bir yeri vardır. Tarihin farklı dönemlerinde bölgeye göç eden Azerbaycanlılar, Özbekistan'ın politik, ekonomik ve kültürel hayatında aktif olarak rol almaktadırlar. Aynı zamanda tarihi, milli, dini ve manevi bağlı oldukları toplumda Azerbaycanlı olduklarını unutmamakta ve bir yabancı olarak kabul edilmemektedirler.

Azerbaycanlılar örgütlenmeğe 20. yüzyılın sonlarında başlamışlardır. O yıllarda Ermenistan'ın Azerbaycan'a karşı saldırısı Özbekistan kamuoyunu hareketlendirmiş ve Azerbaycanlılarla birlikte *Karabağ'a Yardım Komitesi* tesis edilmiştir. Bugün hala Azerbaycan'ın Özbekistan'daki büyükelçiliği nezdinde Haydar Aliyev adına Azerbaycan Kültür Merkezi ve Özbekistan- Azerbaycan Kültür Merkezleri Assosiasiyası bu amaçla faaliyetini sürdürmektedir.

Sovyet döneminde yapılan nüfus sayımından Özbekistan nüfusunun etnik yapısı ile ilgili verileri analiz ederek ülkede yaşayan Azerbaycanlıların sayısını da tespit etmek mümkün olmaktadır. İşte bu kaynaklara göre, Azerbaycanlıların genel olarak Andijan, Fergana ve Semerkant'te yaşadıkları bilinmektedir.

Bu çalışmada yukarıda belirtilen tüm bu hususlar incelenmektedir. Nitekim Özbekistan'da gerçekleştirilen nüfus sayımı bilgileri, Özbekistan ve Azerbaycan'da

---

\* Doç.Dr., Bakü Devlet Üniversitesi, Tarih bölümü, Öğretim Üyesi:  
SeideQuliyeva@gmail.com

yayınlanmış istatistiksel veriler ve diaspora kuruluşlarının faaliyetine dair araştırmalar bu çalışmanın araştırma konusu olmaktadır.

**Anahtar kelimeler:** Azerbaycan, Azerbaycanlılar, Özbekistan, göç, diaspora, Azerbaycan Kültür Merkezleri Assosiasiyası

### **Abstract**

The Azerbaijanis living in Uzbekistan have a significant role in development of the mutual relations between Azerbaijan and Uzbekistan. Azerbaijanis, who have migrated to Uzbekistan in different periods of history, have actively involved in the political, economic and cultural areas of the Central Asian country. Meanwhile, the Azerbaijanis do not forget their roots, they are not considered stranger in Uzbekistan, where they have historical, national, religious and spiritual links as well.

The organization of Azerbaijani community in Uzbekistan began in the late 20th century. In that years, the Uzbek community, which protested Armenia's military aggression against Azerbaijan, created an "Assistance Committee for Karabakh" jointly with Azerbaijanis. At the present, the Azerbaijan Cultural Center named after Heydar Aliyev under the Azerbaijani Embassy in Uzbekistan and the Association of Azerbaijani Cultural Centers of Uzbekistan are operating in the country.

By analyzing the census documents from the Soviet Union period and ethnic composition of the Uzbekistan population, we can clarify the number of Azerbaijanis in the country. Based on to documents, Azerbaijanis in Uzbekistan are mainly settled in Andijan, Fergana and Samarkand.

This article investigates the aforementioned issues based on the census documents in Uzbekistan, as well as the statistical bulletins published in Uzbekistan and Azerbaijan and the research materials of diaspora organizations' activities.

**Key words:** Azerbaijan, Azerbaijanis, Uzbekistan, migration, diaspora, Association of Azerbaijani Cultural Centers

### **Giriş**

1991 yılında bağımsızlığını yeniden kazanan Azerbaycan Cumhuriyeti, dünyanın farklı ülkelerinde yaşayan Azerbaycanlıların siyasi merkezi olmuştur.

Nitekim kısa bir süre içerisinde Azerbaycan dışında yaşayan Azerbaycanlılar anavatanla ilişkiler kurmaya başlamışlardır. Kuşkusuz bu ilişkiler, yaşadıkları ülkelerle Azerbaycan arasındaki ilişkilerin gelişimine de katkı sağlamıştır. Dolayısıyla karşılıklı ilişkilerin başlamasıyla birlikte, Azerbaycanlıların örgütlenmesi ve diaspora faaliyetleri de başlamıştır. Hal böyle olunca Azerbaycanlıların yurtdışına göç etme nedenleri ve niçin göç ettikleri üzerine bilimsel araştırmalar hız kazanmıştır.

Aslında tarihi Azerbaycan topraklarında yaşayan nüfusun toplu göçü birkaç aşamada gerçekleşmiştir. Farklı dönemlerdeki bu göçlerin sebepleri askeri-siyasi olaylar, doğal afetler ve sosyal talepler (emek ve eğitim göçü) olmuştur.<sup>1</sup> Büyük kitlesel göçler ise bölgenin 20. Yüzyılın başlarında Sovyet Rusya'sı tarafından işgalinden sonra gerçekleşmiştir.

Günümüzde Azerbaycan nüfusunun göç etmesinin ve diaspora faaliyetlerinin nasıl olduğunun incelenmesine işte bu aşamadan başlamanın uygun olduğu kanaati yaygındır. Çünkü 1918-1920 yılları arasında faaliyet göstermiş Azerbaycan Halk Cumhuriyetinin Bolşevikler tarafından işgali, hem devlet adamları, hem de nüfusun bir bölümünün ülkeden göç etmesine neden olmuştur. Diğer yandan Sovyetler döneminde Azerbaycan halkı bir yandan baskı ve tehciye maruz kalırken, bir yandan da sanayileşmenin bir sonucu olarak SSCB'nin çeşitli bölgelerine çalışmaya ve eğitim almaya gitmiş, dolayısıyla göç etmek zorunda kalmıştır. Bütün bunların sonucunda Azerbaycanlıların bir kısmının, şimdiki Özbekistan topraklarına göç etmeleri gerçekleşmiştir. Kısacası, Özbekistan'ın Merkezi Asya'daki Azerbaycanlıların esas yerleşim alanlarından birine çevrilmiş olduğunu söylemek mümkündür.

Özbekistan'da yaşayan Azerbaycanlıların sosyal, politik, ekonomik ve kültürel alanlarda etkilerinin öğrenilmesi için mevcut demografik durumlarının araştırılması büyük önem arz etmektedir. Bu aynı zamanda Azerbaycan devletinin diaspora örgütleri ile ilişkilerinin tesisi bakımından da

---

<sup>1</sup> Azerbaycanlıların yurtdışına göçlerinin aşamaları hakkında bakınız: *Azerbaycan Tarihi*, 7 cilt halinde, Bakı 1993-2003, Elm Yayınevi; *Azerbaycan Diasporu: Büyük Yolun Başlangıcı*, Bakı 2006, Çarşoğlu Yayınevi; *Azerbaycan Diasporu: Ensiklopedik Melumatlar Toplusu*, Bakı 2012, Çarşoğlu Yayınevi.

mühimdir. Zira Azerbaycanlıların diaspora faaliyetlerine aktif olarak katıldıkları ülkelerden biri de Özbekistan'dır ve iki ülke arasında stratejik ortaklık mevcuttur.

Bu çalışmada konunun tarihsel ve demografik yönünü öğrenmek amacıyla Sovyet döneminde ve bağımsızlık yıllarında Özbekistan'da yapılan nüfus sayımı verileri incelenmiş, Özbekistan'ın etnik yapısı da dahil çeşitli istatistiksel bilgiler değerlendirilmiştir.

### **Azerbaycanlıların Özbekistan`a Göçü Ve Onların Sayısı**

Çağdaş Azerbaycan ve Özbekistan'ın asli etnik unsurunun aynı soydan geldiği bilinmektedir. Her iki bölge de uzun bir süre aynı devletin parçası olmuşlardır. Bu nedenle, tarihsel olarak nüfusun karşılıklı göçleri ve iskanı gerçekleşmiştir. Ortaçağ'da Hazar'ın doğusundan batısına doğru göç eden Türklerin bir kısmı Azerbaycan'a yerleşirken, bir kısmı ise Anadolu, Suriye, Irak ve diğer bölgelere kadar gitmişlerdir. Timur'un Azerbaycan'a yürüyüşünden sonra Azerbaycan sanatkarlarının Orta Asya'ya, özellikle Semerkant'a göç ettirilmeleri bilinen tarihi gerçeklerdendir. Diğer yandan kaynakların belirttiğine göre, Buhara ve Hive'nin Nadir Şah Afşar tarafından ele geçirilmesinden sonra bile bölgeye Azerbaycan'dan göçler devam etmiştir.

Hem Özbekistan, hem de Azerbaycan önce 19. yüzyılda Rusya İmparatorluğu'nun, ardından da 20. Yüzyılda Sovyetler Birliği'nin işgaline maruz kalmıştır. Bu nedenle her ikisi aynı devletin çatısı altında birleşmiş, bu durum ise iki halk arasında son 200 yıldan bu güne kadar devam eden politik, ekonomik ve kültürel ilişkilere büyük katkı sağlamıştır. Kuşkusuz bu ilişkiler nüfus göçüne de neden olmuştur.

Aslında genel olarak bakıldığında Azerbaycanlıların Özbekistan'a göçleri 20. Yüzyıl boyunca farklı nedenler veyahut olaylar sonucunda gerçekleşmiştir. İlk göçler, Orta Asya'nın Rus işgali altına düşmesinden sonra bölgede petrol rafinerileri ve demiryolları inşaatına başlanması nedeniyle olmuştur. Bu sırada söz konusu alanlarda deneyimli Azerbaycanlılara ihtiyaç yaranmış ve böylece yeni bir göç dalgası gerçekleşmiştir. Nitekim deneyimli Azerbaycanlı uzmanlar Fergana vadisine giderek petrol rafinajına katkıda

bulunmuşlardır. Bu göçler zamanla bölgede ilk derneklerin ve diaspora örgütlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Özbekistan'a gidenler çalışmak için yurttaşlarını da götürmeğe başlamışlardır.<sup>2</sup> Bunun üzerine Özbekistan, Azerbaycanlıların yaşayabileceği en mühim yerlerden birine çevrilmiştir. Çünkü bölgeye olan tarihi bağlılık, diğer SSCB cumhuriyetlerine kıyasla orada daha rahat yaşamak ve çalışmak için uygun fırsatlar sunmuştur.

Bilindiği gibi Stalin döneminin baskıcı günlerinde yüzbinlerce insan öldürülmüş, yerlerinden sürülmüş, yahut da uzak Sibiryaya sürgün edilmiştir. Haklarında çeşitli suçlamalar olan ve yargılanan binlerce Azerbaycanlı da Özbekistan'a sürgün edilmiştir. Fakat Stalin'in ölümünden sonra suçlarının büyük çoğunluğu beraat etmiştir. Buna rağmen Özbekistan'a sürgün edilmiş Azerbaycanlıların bazıları beraat etmelerine rağmen geri dönmemiş, orada yaşamlarını sürdürmüşlerdir.

1944 yılında bu kez Gürcistan'da yaşayan binlerce Ahıska Türkleri yurtlarından alınarak Özbekistan'a sürgün edilmişlerdir. Ahıska Türklerinin de büyük çoğunluğu beraat etmelerine rağmen, ulusal-manevi bağlılıkları, elverişli iklim ve coğrafi koşulları nedeniyle Özbekistan'da kalarak hayatlarına orada devam etmişlerdir. Özellikle Taşkent ve Sırderya bölgesinde devlet çiftliklerinde çalışan Ahıska Türkleri, zamanla Özbekistan'da Gürcüstan Azerbaycanlıları olarak kabul edilmiş, ancak nüfus sayım listelerinde Osmanlı Türkleri ve Türkler ile aynı veriler altında gösterilmişlerdir. Bu yüzden 1980'lerin sonundaki etnik çatışmalar sırasında Ahıska Türklerinin önemli bir kısmı Azerbaycan'a sığınmak zorunda kalmıştır.<sup>3</sup>

1960'lı yıllarda SSCB'deki sanayileşmeye bağlı olarak Özbekistan'a

---

<sup>2</sup> *Etničeskiy Atlas Uzbekestana*, OOFs-Uzbekistan i LIA<R.Elinina>, 2002, s. 15-18, [https://web.archive.org/web/20140323151517/http://topreferat.znate.ru/pars\\_docs/refs/61/60926/60926.pdf](https://web.archive.org/web/20140323151517/http://topreferat.znate.ru/pars_docs/refs/61/60926/60926.pdf), (Erişim tarihi: 02.06.2018)

<sup>3</sup> *Azerbaycan diasporu: Ensiklopedik melumatlar toplusu*, s. 286-288; *Etničeskiy Atlas Uzbekestana*, s.17, 211, 213, [https://web.archive.org/web/20140323151517/http://topreferat.znate.ru/pars\\_docs/refs/61/60926/60926.pdf](https://web.archive.org/web/20140323151517/http://topreferat.znate.ru/pars_docs/refs/61/60926/60926.pdf), (Erişim tarihi: 02.06.2018).

farklı bölgelerden işçi göçleri olmuş, gidenler arasında Azerbaycanlılar da yer almıştır. Bu arada 1966 yılında Taşkent'te meydana gelen şiddetli depreminin yaralarını sarmak için bölgeye giden Azerbaycanlılardan bazıları daha sonra orada ikamet etmiş ve geri dönmemişlerdir.

Fakat 20. Yüzyılın sonlarına gelindiğinde Özbekistan'a giden göçmenlerin sayısı azalmağa başlamıştır. SSCB'nin yıkılmasından sonra ise daha önceki dönemlerde bölgeye göç etmek zorunda kalmış veya yerleştirilmiş insanlar kendi ülkelerine geri dönmeğe başlamışlardır. Bu konudaki resmi istatistik veriler nüfus dinamiğinin nasıl değiştiğiyle ilgili bize önemli bilgiler sunmaktadır.

Sovyet dönemindeki nüfus sayımı verilerine dayanarak Özbekistan'ın etnik yapısını incelemek ve Azerbaycanlıların sayısını açıklığa kavuşturmak mümkündür:

Tablo 1<sup>4</sup>: Sovyetler Birliği döneminde Özbekistan'da yaşayan Azerbaycanlıların sayısı<sup>5</sup>

	Özbekistan SSC-nin nüfuzu	Azerbaycanlıların sayısı
1926	5.267.658	21.565
1939	6.271.269	3.645

<sup>4</sup> Tablo yazar tarafından oluşturulmuştur.

<sup>5</sup> Rossiyskiy Gosudarstvenniy Arhiv Ekonomiki (RGAE), *Vsesoyuznaya Perepisi Naseleniya 17 Dekabrı 1926 Qoda. Narodnosti I Rodnoy Yazık SSSR. Tablıça I, Naselenie Po Polu, Narodnosti I Kategoriyam Naselennıx Mest Po Soyuznum Respublikam*, Tom 10, İzdanie ÇSU Soyuzu SSR, Moskva, 1928, s.16-17; RGAE, *Vsesoyuznaya Perepisi Naseleniya 1939 Qoda. Naçionalnıy Sostav Naseleniya Po Respublik SSSR*, fond 1562, opisı 336, ed.xr.966-1001; RGAE, *Vsesoyuznaya Perepisi Naseleniya 1959 Qoda. Naçionalnıy Sostav Naseleniya Po Respublikam SSSR*, fond 1562, opisı 336, ed.xr.1566a-1566d; RGAE, *Vsesoyuznaya Perepisi Naseleniya 1970 Qoda. Naçionalnıy Sostav Naseleniya Po Respublikam SSSR*, fond 1562, opisı 336, ed.xr.3998-4185; RGAE, *Vsesoyuznaya Perepisi Naseleniya 1979 Qoda. Naçionalnıy Sostav Naseleniya Po Respublikam SSSR*, fond 1562, opisı 336, ed.xr.6174-6238; Naçionalnıy sostav naseleniya po respublik SSSR 1989, [http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/sng\\_nac\\_89.php?reg=4](http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/sng_nac_89.php?reg=4), (Erişim Tarihi: 05.05.2018)

1959	8.105.704	40.511
1970	11.959.582	40.431
1979	15.389.307	59.779
1989	19.810.077	44.410

Sovyetler döneminde ilk nüfus bilgilerini 1926 yılındaki sayımda elde etmek mümkün olmuştur. Nitekim o yıllardaki sayımda Azerbaycanlılar, Türk olarak kayıt altına alınmıştır. Aslında Çarlık rejimi, Rusya'da yaşayan Türkleri,

Osmanlı'da yaşayan Türk nüfustan ayırmak için *Tyurki* ve *Turki* diye adlandırmaya başlamıştır.<sup>6</sup> (her ikisi de Türkler anlamına gelmektedir) Sovyet dönemindeki nüfus sayımında ise Osmanlı Türkleri, Fergana, Semerkand Türkleri ve Türkmenler ayrı ayrılıkta kayıt altına alınmıştır. Bu bölünmenin, Sovyetler Birliği'nin o dönemde uyguladığı Türk milletlerini bölme politikasının bir parçası olduğu düşünülmektedir. Lakin yine de 1926 sayımında bu yaklaşımın tam uygulandığı görülmemektedir.

1926 yılındaki sayımlarda Azerbaycanlıların, Özbekistan'ın toplam nüfusunun % 0,40'-nı oluşturduğu anlaşılmaktadır. (5.267.658 kişilik nüfusun 21.655'i) Nitekim onların 11.483-ü erkek, 10.082-si kadınlardan ibarettir. 1926 nüfus sayımının avantajlarından biri de illerdeki etnik yapının tam olarak aydınlığa kavuşmasıdır. Bu bilgiler ışığında hem şehir ve köyler, hem de cinsler üzere Azerbaycanlıların sayısı tam olarak belli olmaktadır.

Tablo 2<sup>7</sup> : 1926 yıl sayım belgelerine göre Özbekistan'da yaşayan

<sup>6</sup> "Turki", *Ençiklopediçeskiy Slovarı Broqrança i Efrona*. Tom XXXIV (67), SPb.: Semenovskaya Tipo-Litoqrafiya İ.A.Efrona, Sankt-Peterburq 1901, s.204-206; "Tyurki", *Ençiklopediçeskiy Slovarı Broqrança i Efrona*, s.344-347; Vasiliy Bartold, *Soçineniya v 9-ti Tomax: Raboti Po İstoriçeskoj Geografii. Kratkij Obzor İstorii Azerbaydjana*, Tom 3, İzdatelstvo Nauka, Moskva 1965, s.775-783; Vasiliy Bartold, *Raboti Po İstorii İ Filologii Tyurkskih İ Monqolskih Narodov*, Vostoçnaya Literatura, Moskva 2002, s.576-595.

<sup>7</sup> Tablo yazar tarafından oluşturulmuştur. Şurasını da vurgulamakta yarar vardır: 1926 yılına kadar Özbekistan içinde özerk bir bölge olan Tacikistan sonradan bağımsız bir devlet haline

Azerbaycanlıların vilayetler üzere sayısı<sup>8</sup>

İller	Toplam nüfus	Azerbaycanlılar								
		toplam	erkek	kadın	şehirde			köylerde		
					toplam	erkek	kadın	toplam	erkek	kadın
Andican	794.272	18.437	9.782	8.655	1	1	-	18.436	9.781	8.655
Buhara	389.832	43	18	25	31	15	16	12	3	9
Zarafşan	278.000	34	25	9	-	-	-	34	25	9
Semerkant	526.029	425	236	189	35	28	7	390	208	182
Taşkent	672.289	72	51	21	66	49	17	6	2	4
Fergana	674.106	1.742	930	812	3	3	-	1.739	927	812
Diğer iller	.....	11	10	1	5	5	-	6	5	1
Tacikistan Özerk Bölgesi **	827.083	801	431	370	10	9	1	791	422	369
Özbekistan Cumhuriyeti'nin nüfusu	5.267.658	21.565	11.483	10.082	151	110	41	21.414	11.373	10.041

Verilerden de görüldüğü gibi Azerbaycanlılar, genel olarak Andican ve Fergana ilçelerinde yerleşmişlerdir. Nitekim Andican ilçesinde nüfusun % 19,5'sini, Fergana`da ise % 0,25'sini Azerbaycanlılar teşkil etmişlerdir. Onların da 21.565-nin şehirlerde, geri kalanının ise köylerde yaşadığı belli olmuştur. Özellikle bu yerleşim şekli, Azerbaycanlıların ziraatla uğraştıklarına işaret etmektedir. Köylerdeki Azerbaycanlı nüfusun % 53'ü erkek, % 47'si

gelmiştir. Zaten genel olarak bakıldığında Orta Asya'da sınırların belirginleşmesi süreci 1935'lere kadar devam etmiştir.

<sup>8</sup> *Vsesoyuznaya Perepisi Naseleniya 17 Dekabri 1926 Goda*, s.16-17.



kadınlardan ibarettir.Kadın ve erkeklerin sayısındaki farkın asıl nedeni, erkeklerin bir kısmının işçi olmasıdır.<sup>9</sup>

Nüfuz sayım verilerine göre tertip ettiğimiz 1 sayılı tablodan görüldüğü gibi, Azerbaycanlıların sayısında 1970 ve 1979 yılları arasında önemli bir artış vardır. Genel olarak, Özbekistan'da Azerbaycanlılar arasındaki doğal artışın yüksek olduğu dikkat çekmektedir. Sonraki yıllarda Azerbaycanlı sayısındaki düşüş, muhtemelen göç nedeniyle. Nitekim resmi rakamlardan da anlaşıldığı gibi Sovyetler Birliğinin dağılması ve sonrasında Özbekistan'dan göç edenlerin sayısı hayli yükselmiştir. Özellikle 1989'dan 1996'ya kadar 862.292 kişi Özbekistan'dan ayrılmış, 352.685 kişi ise göçmen olarak bölgeye yerleşmiştir. Ülkelerine gidenlerin büyük çoğunun ise Rusça konuşanlar, Kırım Tatarları ve Ahıska Türkleri olduğu ortaya çıkmıştır.

Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Göç ve İşçileri Bakanlığının verilerine göre, bağımsızlık yıllarında Azerbaycan ve Özbekistan arasındaki göç hareketleri aşağıdaki şekilde cereyan etmiştir.

Tablo 3: Daimi ikamet için Azerbaycan'a gelen ve Azerbaycan'dan gidenlerin ülkeler üzere dağılımı<sup>10</sup>

	1990	1995	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Daimi ikamet için Özbekistan`dan Azerbaycan'a gelenler	7.057	336	142	80	53	58	62	93	68	95	116
Daimi ikamet için Azerbaycan'dan Özbekistan`a gidenler	1.234	144	467	7	3	2	6	27	33	20	23

<sup>9</sup> *Vsesoyuznaya Perepisi Naseleniya, 17 Dekabr 1926 Goda*, s.16-17.

<sup>10</sup> *Azerbaycanın Demografik Göstercileri*, Devlet Statistika Komitesi Yayınevi, Bakı 2017, s. 440.

Tablodan görüldüğü gibi Özbekistan en çok göçü 1990 yılında vermiştir. O yıllarda Özbekistan'da yaşanan olaylar sonucunda Ahıska Türklerinin bir kısmı Azerbaycan'a sığınmak zorunda kalmıştır. Genellikle Özbekistan'la ilgili ülke raporlarında etnik unsur belirtilmediğinden göçmenlerin hangi milletten olduğunu tam olarak tespit etmek mümkün değildir. Fakat Uluslararası Göç Örgütü'nün raporları, Özbekistan'da yaşanan etnik çatışmaya bağlı olarak, 1989-1992 yıllarında Azerbaycan'a göç eden Ahıska Türklerinin sayısının 48 bin kişi olduğunu teyit etmektedir.<sup>11</sup>

Son yıllarda Özbekistan'da ne kadar Azerbaycanlı yaşadığına dair bilgiler, Azerbaycan Diaspora idaresinin resmi yayın organı olan Diaspora Dergisinde ortaya çıkmaktadır. Buna göre 2011-2012'de Özbekistan'da 41 bin Azerbaycanlının yaşadığı anlaşılmaktadır. Azerbaycanlılar genellikle Semerkand (yaklaşık 8 bin), Buhara (4 bin), Ceyhun ve Fergana vilayetlerinde yaşamaktadırlar<sup>12</sup>.

## **Özbekistan Nüfusunun Milli Terkibi Ve Onların Milli Kültürel Merkezleri**

Özbekistan nüfusunun milli terkinin bilinmesi, bölgeye giden göçmenlerin yasal statüsünün ve kurdukları birliklerin faaliyetlerinin analiz edilmesi için önem arz etmektedir. Nitekim bu analiz sayesinde bölgede ikamet eden Azerbaycanlıların durumu tam olarak anlaşılakta ve ülkedeki mevcut durumları şekillenmektedir.

Çağdaş Özbekistan toprakları, Türk milletlerinin tarih boyu yaşadığı ve devletler kurduğu ana bölgelerden biri olmuştur. Arazinin elverişli coğrafi konumu ve doğal kaynakları çeşitli ulusların bölgeye olan ilgisini artırmıştır. Nüfus verileri bu gerçeği kanıtlamaktadır. Nitekim 1897 yılında Rusya'da yapılan nüfus sayımında Özbekistan topraklarında yaklaşık 70, 1939 yılındaki sayımda 92 (diğer milletler<sup>13</sup> - 747 kişi), 1970'de 121 (diğer milletler - 2.094

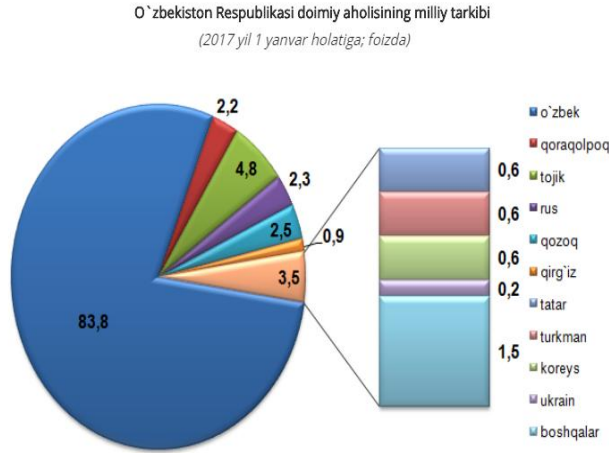
<sup>11</sup> *Migraçiya Naseleniya V Stranab SNQ: 1996 q.*, Otçet Mejdunarodnoy Orqanizaçii Po Miqraçii, Technical Cooperation Center for Europe and Central Asia, Geneva 1998, s.23, 29.

<sup>12</sup> *Azerbaycan Diasporu: Ensiklopedik Melumatlar Toplusu*, s.283.

<sup>13</sup> Tabloda yer alan milletlerden başka etnik dağılımda diğer milletlerin grafiği de vardır ve her zaman, SSCB'deki en küçük sayılı milletler bu grafiğe dahil edilmiştir. Fakat orada hangi

kişi), 1979'da 123 (diğer milletler – 1.415 kişi), 1989'da 127 farklı milletin yaşadığı ortaya çıkmıştır.<sup>14</sup> (diğer milletler – 1.559 kişi) 2002 yılında yayınlanmış Özbekistan'ın Etnik Atlası'nda ise ülkede yaşayan 82 millet hakkında bilgiler verilmiştir.<sup>15</sup> Halen ülkede 136 milletin yaşadığı bilinmektedir. Bu rakamlardaki farklılığın, halkların sayısının değişmesiyle ilgili olduğu tahmin edilmektedir.

Özbekistan nüfusu çokuluslu olmasına rağmen, Özbekler her zaman asil unsur olmuşlardır. Sovyetler Birliğinin ilk dönemlerinde nüfusun % 70'den fazlasının Özbeklerden, % 7'i Tacikler, % 4'ü Kazaklar, % 3'ü Karakalpaklardan oluştuğu görülmüştür. Rusların ise yaklaşık % 5 olduğu



Respublika aholisining 1991-2017 yillarda yosh tarkibida ham sezilarli o`zgarishlar kuzatilgan.

milletlerin olduğunu açıklığa kavuşturmak için yeni kaynaklarla araştırmaları sürdürmek gerekmektedir.

<sup>14</sup> *Vsesoyuznaya Perepisi Naseleniya 1939 Qoda*, fond 1562, opisi 336, ed.xr.966-1001; *Vsesoyuznaya Perepisi Naseleniya 1959 Qoda*, fond 1562, opisi 336, ed.xr.1566a-1566d; *Vsesoyuznaya Perepisi Naseleniya 1970 Qoda*, fond 1562, opisi 336, ed.xr.3998-4185; *Vsesoyuznaya Perepisi Naseleniya 1979 Qoda*, fond 1562, opisi 336, ed.xr.6174-6238; *Naçionalny Sostav Naseleniya Po Respublik SSSR 1989*, [http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/sng\\_nac\\_89.php?reg=4](http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/sng_nac_89.php?reg=4). (Erişim Tarihi: 05.05.2018)

<sup>15</sup> Etničeskiy Atlas Uzbekistana, [https://web.archive.org/web/20140323151517/http://topreferat.znate.ru/pars\\_docs/refs/61/60926/60926.pdf](https://web.archive.org/web/20140323151517/http://topreferat.znate.ru/pars_docs/refs/61/60926/60926.pdf). (Erişim Tarihi: 02.06.2018)

anlaşılmıştır.<sup>16</sup> Fakat Sovyetleşme sürecinde Özbekistan'ın etnik haritasında değişimler meydana gelmiştir. Nitekim sonradan bölgeye gelmiş halkların sayısında artım görülmüş, buna bağlı olarak nüfusun toplam ağırlığı değişmiştir. Özellikle, II. Dünya Savaşı'ndan sonra daha ciddi değişiklikler göze çarpmıştır. Buna bağlı olarak 1959 yılındaki sayımda Özbek nüfusunun düştüğü, toplam nüfusun % 62,2'sine eşit olduğu, Ruslar % 13,5'e, Tatarların ise % 4,9'e yükseldiği gözlemlenmiştir.<sup>17</sup>

*Özbekistan nüfusunun etnik yapısı<sup>18</sup>*

*(1 Ocak 1917 itibariyle, yüzde olarak)*

20. Yüzyılın sonunda meydana gelen bazı olaylardan sonra nüfusun etnik haritasında yerli halkların çoğaldığı anlaşılmaktadır. Nitekim Özbekistan Cumhuriyeti İstatistik Kurumunun 2017 tarihine olan verilerine göre, şuanda nüfusun % 83,8'i Özbeklerden, % 4,2'si Tacikler, % 2,5'i Kazaklar, % 2,3'ü Ruslardan oluşmaktadır. Bu verilerde dikkat çeken bir nokta ise, Azerbaycanlıların sayısının hayli azaldığıdır. Öyle ki, Azerbaycanlılar verilerde bu kez diğer milletler bölümünde gösterilmiştir.<sup>19</sup>

Özbekistan'da yaşayan Kırgız, Kazak, Tacik ve Türkmenlerin bölgenin yerli halkları olduğu düşünülmektedir. Özbek halkıyla aralarında ortak gelenek göreneklere vardır, aynı dili konuşmaktadırlar.<sup>20</sup> Diğer milletlerin ise çeşitli sosyal ve politik süreçler sonucunda bölgeye yerleştikleri sanılmaktadır. Nitekim I. Dünya Savaşı sırasında bölgeye Polonya ve Baltık'tan göçmenler yerleşmiştir.

Diğer yerleşimcilerin ise 1917 Ekim Devrimi ve Sovyetleşmeden sonra

<sup>16</sup> *Vsesoyuznaya Perepisi Naseleniya 17 Dekabri 1926 Qoda*, s.16-17.

<sup>17</sup> *Vsesoyuznaya Perepisi Naseleniya 1959 Qoda*, fond 1562, opısı 336, ed.xr.1566a-1566d; *Uzbekiston Umumiy Uyimiz*, Uzbekistan Nashriyet Matbaa İjodiy Uyii, Toşkent 2004, s.19.

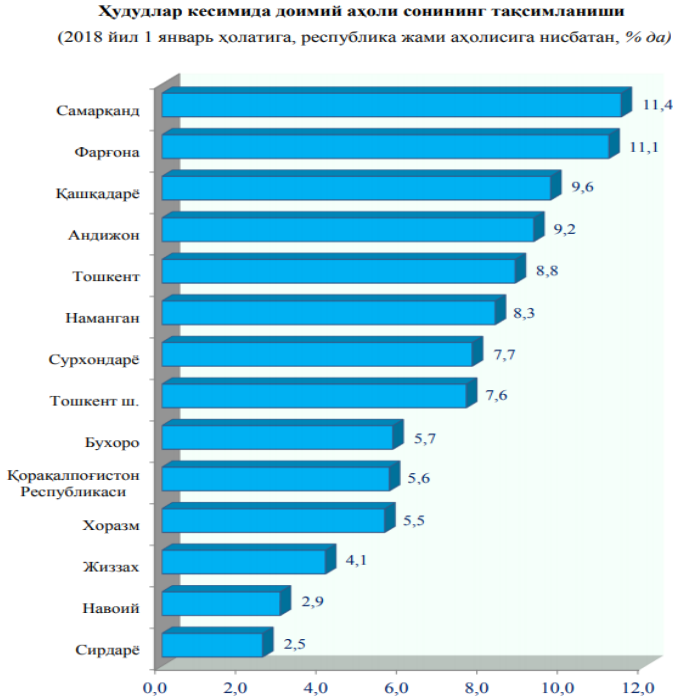
<sup>18</sup> *2017 Yilning Asosiy Iqtisodiy Va Ijtimoiy Ko'rsatkichlari*, O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi, <https://stat.uz/uploads/doklad/2017/yanvar-dekabr/uz/demografiya-yanvar-dekabr-uz.pdf>. (Erişim Tarihi:25.05.2018)

<sup>19</sup> *O'zbekiston Respublikasining Demografik Holati*, O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi, <https://stat.uz/ru/433-analitcheskie-materialy-ru/2055-demograficheskaya-situatsiya-v-respublike-uzbekistan>. (Erişim Tarihi: 20.05.2018)

<sup>20</sup> Sovyet baskıcı politikasının sonucu olarak Türk topluluğu Özbek, Kırgız, Kazak, Azerbaycan, Tatar, Türk, Tyurok ve diğer isimlerle anılmaya başlanmıştır.

birlik cumhuriyetlerinden zıraatta çalışmak için Özbekistan'a giden yüksek vasıflı uzmanlardan ibaret olduğu bilinmektedir. Nitekim bunlardan da bazıları bölgeye temelli yerleşmişlerdir ve hayatlarını orada idame ettirmektedirler.

1930'lu yıllarda Özbekistan'a, Koreliler, Kırım Tatarları, Rumlar, Ahıska Türkleri, Kürtler, Balkarlar, Çeçenler, İnguşlar, Kalmıklar tehcir edilmiştir. II. Dünya Savaşı'nda, Özbekistan bir milyondan fazla mülteci kabul eden bir ülkeye çevrilmiştir. Diğer yandan 1966 yılında Taşkent'te meydana gelen depremin hasarını gidermek için gelen çeşitli ulusların temsilcilerinin bir kısmı da temelli olarak oraya yerleşmiştir.<sup>21</sup> Özbekistan'ın



<sup>21</sup> *Uzbekiston Umumiy Uyimi*, s.9-21; *Etniçeskij Atlas Uzbekistana*, [https://web.archive.org/web/20140323151517/http://topreferat.znate.ru/pars\\_docs/refs/61/60926/60926.pdf](https://web.archive.org/web/20140323151517/http://topreferat.znate.ru/pars_docs/refs/61/60926/60926.pdf). (Erişim Tarihi:02.06.2018)

daimi nüfusunun bölgeler üzere sayısı<sup>22</sup>

(1918 1 Ocak itibariyle, tüm nüfusun oranına, yüzde olarak)

Günümüzde Özbekistan Cumhuriyeti'nin nüfusu 32.653.009 kişidir. Bu nüfusun % 50,6'sı şehirlerde yaşamaktadır. Semerkant, Fargana, Kaskadarya, Andican ve Taşkent nüfusun yoğun olarak yaşadığı bölgelerdir.<sup>23</sup>

Aslında devletin çokuluslu olması ve halkın bölgelerde karışık olarak ikamet etmesi istikrarın korunması adına büyük dikkat ve sorumluluk gerektirmektedir. Bu nedenle çokuluslu yapı, farklı yasaların ortaya çıkmasına ve halkların faaliyetlerinin düzenlenmesine neden olmuştur. Nitekim Özbekistan'daki yasalar çeşitli milletlere dernekler oluşturma ve çalışmalarına, aynı zamanda tüm vatandaşların eşit yurttaşlar olarak aynı haklara sahip olmalarına izin vermiştir. Bu durum Özbekistan Anayasası'nın 18. maddesinde belirtilmiştir. Nitekim o maddeye göre, tüm vatandaşlar cinsiyet, ırk, milliyet, dil, din, kişisel veya sosyal statüleri dikkate alınarak aynı hak ve özgürlüklere sahiptir. Herkes yasalar önünde eşittir.<sup>24</sup>

Anayasaya ile beraber 1998 yılında kabul edilen Kamu Dernekleri Kanunu da, farklı milletlerin kendi ulusal-kültürel birliklerini oluşturmalarına ve yasalara göre hareket etmelerine izin vermektedir. Bu nedenle Özbekistan'da farklı milletlerin ulusal kültürel merkezleri faaliyet göstermektedir. Onların faaliyetleri kendi tüzüklerine göre düzenlenmektedir. Bu merkezlerden ilki 1989'da kurulmuş, fakat geniş kapsamlı faaliyete bağımsızlıktan sonra başlamıştır. 1992'de 10, 1995'te 72 ve 2004'te 138 kültürel merkezin faal olduğunu gözlemlenmiştir. Bu merkezler ulusların yerleşimine bağlı olarak, hem büyük şehirlerde, hem de illerde ve ilçelerde

---

<sup>22</sup> 2017 Yilning Asosiy Iqtisodiy Va Ijtimoiy Ko'rsatkichlari, <https://stat.uz/uploads/doklad/2017/yanvar-dekabr/uz/demografiya-yanvar-dekabr-uz.pdf>. (Erişim Tarihi:25.05.2018)

<sup>23</sup> 2017 Yilning Asosiy Iqtisodiy Va Ijtimoiy Ko'rsatkichlari, <https://stat.uz/uploads/doklad/2017/yanvar-dekabr/uz/demografiya-yanvar-dekabr-uz.pdf>, (Erişim Tarihi:25.05.2018); O'zbekiston Respublikasining Demografik Holati, O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi, <https://stat.uz/ru/433-analiticheskie-materialy-ru/2055-demograficheskaya-situatsiya-v-respublike-uzbekistan>, (Erişim Tarihi:20.05.2018)

<sup>24</sup> Konstituciya Respubliki Uz'bekistan, <http://lex.uz/docs/35869>, (Erişim tarihi: 20.05.2018)

kurulmuştur. Merkezlerin temel hedefleri ve amaçları, ulusları kendi tarihlerine göre yetiştirmek, anadili, edebiyatı, sözlü halk sanatını, ulusal el sanatları ve geleneklerini, milli sporları korumak ve ulusal değerlere sahip çıkmaktır. Ulusal kültürel merkezlerin bir kısmı bu faaliyetlerinden dolayı devlet tarafından ödüllendirilmiştir.

Özbekistan`ın en önemli kültür merkezi, *Cumhuriyyet Uluslararası Kültür Merkezi*'dir. Merkez 13 Ocak 1992'de, Bakanlar Kurulu kararıyla kurulmuştur. Merkezin karar alma organı Kamu Konseyi'dir. Kamu konseyinde aynı zamanda diğer ulusal kültür merkezlerinin başkanları, bakanlıkların ve kamu-politik örgütlerin temsilcileri, aydınlar ve sanatçılar da yer almaktadır. *Cumhuriyyet Uluslararası Kültür Merkezi*, cumhuriyetin ve her milletin olağanüstü günlerinde etkinlikler düzenlenmesinde aktif olarak yer almaktadır. Merkezin girişimi ile Mayıs 1995'ten itibaren, *Halk Birliği* gazetesi yayınlanmaktadır. Bu merkez, Kültür ve Eğitim Bakanlıkları, bir dizi akademik kurum, vakıf ve medyanın yanı sıra ülkedeki büyükelçiliklerle de yakın bir şekilde çalışmaktadır. 2002 yılında *Uluslararası Kültür Merkezi*'nde 28 ülkenin, 118 kültür merkezi ve derneği görev yapmaktaydı.<sup>25</sup>

Böyle bir ortam içerisinde Özbek olmayan milletlerin rahatca yaşaması ve kendilerini yerel olarak ifade edebilmesi için her türlü koşullar sağlanmaktadır. Bundan dolayı diğer milletler de Özbekistan`ın gelişimine katkı sağlamaktadır. Nitekim 1998 yılında yapılan bir anket bu durumu tam olarak kanıtlamaktadır. *Toplumsal düşünce* adlı bir örgüt tarafından yapılan ankete katılan Özbek olmayanların % 60'ı, Özbekistan'da doğduğunu ve % 7,8'i ise kendisini milli olarak rahatça ifade ettiğini açıklamıştır.<sup>26</sup>

Diğer etniklere ait kültür merkezlerinin çoğu başkentte, Taşkent'te kurulmuştur. Şu anda Özbekistan'da Azerbaycan, Tacik, Kazak, Kırgız,

---

<sup>25</sup> *Uzbekiston Umumiy Uyimiđ*, s.33-39; *Etniçeskij Atlas Uzbekistana*, s. 346-391; [https://web.archive.org/web/20140323151517/http://topreferat.znate.ru/pars\\_docs/refs/61/60926/60926.pdf](https://web.archive.org/web/20140323151517/http://topreferat.znate.ru/pars_docs/refs/61/60926/60926.pdf). (Erişim Tarihi: 02.06.2018)

<sup>26</sup> *Etniçeskij Atlas Uzbekistana*, s.348, [https://web.archive.org/web/20140323151517/http://topreferat.znate.ru/pars\\_docs/refs/61/60926/60926.pdf](https://web.archive.org/web/20140323151517/http://topreferat.znate.ru/pars_docs/refs/61/60926/60926.pdf), (Erişim Tarihi: 02.06.2018)

Türkmen, Rus, Tatarlar, Kırım Tatarları, Koreliler, Ukraynalılar, Ahıska Türkleri, Yahudi, Ermeni, Alman, Uygur, Başkurt, Yunan, Polonya, Bulgar, Arap, Litvanya, Çin kültür merkezleri faaliyet göstermektedir. Dolayısıyla Çarlık Rusya'sının ve SSCB'nin iskan politikası, yahut da nedeniyle I. ve II. Dünya Savaşları nedeniyle bölgeye göç etmiş bu halklar çoğu, kendi kültürel merkezlerine sahiptirler.<sup>27</sup>

Özbekistan, Dağlık Karabağ konusunda Azerbaycan'ın tutumunu savunsa da orada ikamet eden Ermenilerin de hiçbir sıkıntı çekmeden devletin gelişimine katkı sundukları bilinmektedir.<sup>28</sup> Nitekim onlara ait 4 kültür merkezi mevcuttur ve rahat bir şekilde faaliyet göstermektedir. Yalnız Özbekistan'da yaşayan Ermeniler, Azerbaycan'la ilgili konuları o ülkede tahrif edememektedirler. Zira Azerbaycan'a özgü müzik ve mutfak kültürünün Ermeniler tarafından benimsenmesi, yahut da tarihin çarpıtılması gibi konularda, Özbekler ve Azerbaycanlılar derhal sert tepki vermekte, birlikte itiraz etmektedirler.

Özbekistan'ın çağdaş dünyadaki en büyük başarısı uluslararası dostluk, barış ve huzuru sağlayan bir ülke olmasıdır. Az önce de zikrettiğimiz gibi ülkede yaşayan tüm milletler kapsamlı fırsatlar ve her türlü haktan eşit yararlanabilmektedirler. Özbekistan yasaları bütün milletlerin haklarını tam savunmaktadır. Dolayısıyla ülkede ikamet eden Azerbaycanlıların sorunlarının çözümü de *Özbekistan Uluslararası Merkezi* tarafından sağlanmaktadır.

Aslında Özbekistan'ın bu politikası, Türk toplumunun diğer millet ve dinlere karşı ne denli hoşgörülü ve adil olduğunun bir göstergesidir.

## **Özbekistan'daki Azerbaycanlıların Örgütlenmesi Süreci Ve Diasporanın Etkinliği**

Yüzyıllar boyunca Özbekistan'da yaşayan Azerbaycanlılar, kendilerini geliştirmek ve topluluklarını korumak için değişik örgütler kurmuşlardır.

<sup>27</sup> *Uzbekiston Umumiy Uyimiş*, s. 42-221; *Etničeskiy Atlas Uzbekistana*, [https://web.archive.org/web/20140323151517/http://topreferat.znate.ru/pars\\_docs/refs/61/60926/60926.pdf](https://web.archive.org/web/20140323151517/http://topreferat.znate.ru/pars_docs/refs/61/60926/60926.pdf), (Erişim Tarihi: 02.06.2018)

<sup>28</sup> *Uzbekiston Umumiy Uyimiş*, s.139-145.



Azerbaycanlılara ait ilk örgütlerin, Sovyet döneminde petrol endüstrisinde çalışmak için Özbekistan'a gidenler tarafından tesis edildiği bilinmektedir. Daha sonraki yıllarda, örneğin 1961 yılında Azerbaycanlılara ait bir örgütün olduğu ve Özbeklerle birlikte Nevruz bayramı'nı teşkil ettiği hakkında bilgiler vardır.<sup>29</sup>

Fakat genel olarak Azerbaycanlıların, 20. Yüzyılın sonlarında, bütün SSCB'de ulusal bağımsızlık hareketinin başlamasından sonra örgütlenmeye başladıkları görülmektedir. Kuşkusuz bunu tetikleyen nedenlerden birisi de Ermenistan'ın Azerbaycan aleyhindeki toprak iddialarında bulunması olmuştur. Dolayısıyla bölgede yaşayan Azerbaycanlılar, Azerbaycan'a yardım etmek için 1990'lı yılların başında örgütlenmeğe başlamışlardır.

Eylül 1989'da Taşkent'te kurulan *Kardeşlik Merkezi* ile Nisan 1992`de Semerkand'da açılan *Azerbaycan-Özbekistan Kültürel-İktisadi İlişkiler Toplumu* Azerbaycanlıların kurduğu ilk kültür merkezlerindedir. Aynı zamanda Özbekistan Azerbaycanlılarının *Turan* kongresi de ilk örgütlerden biri olarak kabul edilmektedir. Bu örgütlerin amacı Azerbaycan diasporasını organize etmek, Azerbaycan'da meydana gelen olaylar hakkında toplumu bilgilendirmek, millî değerleri korumak, Azerbaycan ve Özbekistan arasındaki ilişkilerin gelişmesine katkı sağlamaktır.

1991 yılında bağımsızlıklarına kavuştukran sonra iki devlet karşılıklı olarak ilişkiler kurmaya başladıklarında, Özbekistan'da yaşayan Azerbaycanlılar bu ilişkilerin gelişmesine önemli katkılar sağladılar. Tabii Karabağ Savaşı iki taraf arasındaki bağların daha da sağlamlaşmasına neden oldu. Nitekim Ermenistan'ın Azerbaycan'a askeri saldırısına karşı çıkan Özbek halkı, Azerbaycanlılarla birlikte *Karabağ'a Yardım Komitesi* oluşturdu.<sup>30</sup> Hatta Azerbaycan topraklarını işgal ettiğinden dolayı Özbekistan, Ermenistan'la diplomatik ilişkiler kurmadı. Bu durum hala daha devam etmektedir.

<sup>29</sup> *Etničeskij Atlas Uzbekestana*,s.17, [https://web.archive.org/web/20140323151517/http://topreferat.znate.ru/pars\\_docs/refs/61/60926/60926.pdf](https://web.archive.org/web/20140323151517/http://topreferat.znate.ru/pars_docs/refs/61/60926/60926.pdf), (Erişim Tarihi:02.06.2018)

<sup>30</sup> Sevinc Ruinten, *Azerbaycan Türk Devletleri İle Siyasi Alakalar Sisteminde (XX esrin 90-cı illeri)*, Adiloğlu Yayınevi, Bakı 2005. s.100-113.

18-19 Haziran 1997'de Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'in Özbekistan'a ziyareti sırasında, Azerbaycan'ın Merkezi Asya'daki ilk büyükelçiliği bu ülkede açıldı.<sup>31</sup> Açılış esnasında bir konuşma yapan Haydar Aliyev, büyükelçiliğin öneminden bahsederek Özbekistan'da ikamet eden Azerbaycanlıların büyükelçiliğin etrafında birleştireceklerini umit ettiğini belirtti. Aliyev konuşmasında: “40 binden fazla Azerbaycanlı burayı kendisine vatan edinmiştir. Onların çoğu burada doğmuş, büyümüştür. Onlar için Özbek toprağı kendi toprağı olmuştur. İki kardeş halkı bir birine bağlayan insanların var olması dolayısıyla ben çok sevinçliyim.” diyerek Özbekistan ve Azerbaycan halkları arasındaki dostluğa değindi.<sup>32</sup>

Haydar Aliyev Özbekistan'a yaptığı ziyaretler esnasında, genellikle çok yoğun görüşme trafiğı olmasına rağmen bu ülkede yaşayan Azerbaycanlılarla da biraraya gelmeğı sürdürdü. Onların sorunlarıyla ilgilendi, Azerbaycan hakikatlerinin dünyaya tanıtılmasında ve bu konuda diaspora faaliyetlerinin nasıl organize olması gerektiğı hususunda tecrübelerini aktardı.<sup>33</sup>

Haydar Aliyev'in ziyaretleri ile karşılıklı ilişkilerin gelişmesi adına güçlü zemin hazırlanmış, büyükelçiliğın açılması ise Özbekistan'daki diaspora faaliyetlerinin temel taşı olmuştur. Böylece bu ziyaretlerin sonucunda Özbekistan Cumhuriyeti yasalarına uygun olarak *Azerbaycan Ulusal Kültür Merkezleri* kurulmaya başlanmıştır. Yurtdışında yaşayan Azerbaycanlılardan Sorumlu Devlet Komitesi tarafından yayınlanan *Azerbaycan Diasporası: Büyük Yolun Başlangıcı* adlı kitapta, Özbekistan'da ikamet eden Azerbaycanlılar tarafından 2004-2005 yıllarında *Azerbaycan Kültür Merkezi*, *Azerbaycan Gençlik Örgütü*, *Azerbaycan Kadınlar Konseyi*, *Taşkent Azerbaycan Gençlik Örgütü* gibi çeşitli sivil toplum kuruluşlarının tesis edildiğı gösterilmiştir. Bu örgütler, *Azerbaycan Kültür Merkezi* meclisi bünyesinde faaliyete başlamışlardır. Kitapta ayrıca Azerbaycanlıların ana dilinin korunması için Özbekistan'da 2004 yılında açılmış Pazar günü okullarının faaliyetinden de bahsedilmiştir.<sup>34</sup>

<sup>31</sup> 1998`nin Mayısında Özbekistan`ın Azerbaycan`da büyük elçiliğı açılmıştır.

<sup>32</sup> Haydar Aliyev, *Musteqilliyimiz Ebedidir: Çıbışlar, Nükler, Beyanatlar, Mektublar, Müsabibeler*, 10. cild, Azərneşr Yayınevi, Bakı 1998, s.218-221.

<sup>33</sup> *Age*, s.223-230.

<sup>34</sup> *Azerbaycan Diasporu: Büyük Yolun Başlangıcı*, s.48-54, 119-121.

Halen Azerbaycan'ın Özbekistan'daki büyükelçiliği kapsamında *Haydar Aliyev adına Kültür Merkezi*, *Cumhuriyet Azerbaycan Milli Kültür Merkezi* (CAMKM. 2003-2010 yıllarında Özbekistan'ın Azerbaycan Kültür Merkezleri Birliği), *Kardeşlik Örgütü* gibi kültürel merkezler faaliyet göstermektedir.

CAMKM'nin Taşkent, Semerkant, Fargana, Hiva, Sırderya ve diğer şehirlerde şubeleri mevcuttur. Merkezin en önemli görevlerinden biri ana dilinin öğretilmesidir. Bu işi başarıyla sürdüren merkez zaman zaman yarışmalar da düzenlemektedir. Merkezin kadın dans grubu da vardır. Merkezin faaliyetleri neticesinde Taşkent'in Mirabad ilçesinin 147 sayılı ortaokulunda, Azerbaycan dilini tedaris eden bir sınıf açılmıştır. Okulda öğrencilerin Azerbaycan dilini öğrenebilmesi mümkündür. CAMKM 2004 yılından beri kendi merkezinde Azerbaycan dili, bilgisayar ve dans eğitimi vermekte, ayrıca çocuklar için bir stüdyoya ve kütüphaneye sahip olmaktadır. Merkez Azerbaycanlılara tarihi anavatanlarının siyasi, ekonomik ve kültürel yaşamından bahseden gazeteler, dergiler ve kitaplar da temin etmektedir.<sup>35</sup>

2004 yılında Buhara şehrinde bir *Azerbaycan Kültür Merkezi* açılmıştır. Bu merkezde tesis edilen dans grupları ("Kardeşlik", "Çenli bel", "Azeri") ülkede yapılan tüm festival ve bayramlarda aktif olarak yer almaktadırlar. Grubun repertuarında tüm dünya halklarının dansları mevcuttur. Merkez ayrıca bir kültürel ve toplumsal örgüt olarak da faaliyet göstermektedir.

Taşkent'te açılan *Haydar Aliyev Kültür Merkezi* ise Azerbaycan büyükelçiliği kapsamında faaliyet göstermekte ve Azerbaycanlıların yoğun olarak yaşadıkları Mirabad ilçesinde bulunmaktadır. Bu merkez Azerbaycan ve Özbekistan arasındaki kültürel ilişkilerin gelişmesinde mühim rol oynamaktadır. Nitekim merkezde Azerbaycan dili kursları, *Azerbaycan kızları* adlı bir dans grubu ve *Benim Azerbaycanım* adlı bir müzik grubu faaliyet göstermektedir. Azerbaycan tarihinin tanıtımı ve turizmin teşvik edilmesi de merkezin görevlerinden biridir. Özbekistan'da yaşayan sanatçıların karşılıklı ilişkiler tesisinde bu merkezin önemli katkısı olmuştur.

<sup>35</sup> *Uzbekeiston Umumiy Uyimiş*, s.131; *Respublikanskiy Azerbaydjanskiy Naçionalniy Kulturniy Çentr*, [http://raznkc.uz/index.php?option=com\\_content&view=article&id=46&Itemid=58](http://raznkc.uz/index.php?option=com_content&view=article&id=46&Itemid=58), (Erişim Tarihi: 02.06.2018)

Kitap, gazete, dergi ve elektronik yayınlar olan zengin kütüphaneye sahip merkezde 3 müze bulunmaktadır. Bunlar, *Azerbaycan-Özbekistan Dostluk Müzesi*, *Haydar Aliyev Müzesi* ve *Azerbaycan Devleti ve Tarihi* müzesidir. Azerbaycan sanatçılarının Özbekistan'da çeşitli etkinlikler düzenlemesine merkez katkı sunmaktadır. Bu etkinliklere Azerbaycanlılarla birlikte, Özbekistan halkı, resmi devlet temsilcileri, kültür ve bilim adamları da katılmaktadırlar. Böylece hem Özbeklerin Azerbaycan kültürüyle tanışma imkanı sağlanmakta, hem de Özbekistan'da yaşayan Azerbaycanlılar kendi yurttaşlarıyla görüşme fırsatı bulmaktadırlar. Merkez düzenli olarak karşılıklı ziyaretler gerçekleştirmekte, çeşitli kurumlar arası ilişkilerin gelişmesine katkı sağlamakta, yarışmalar tertip etmekte ve benzeri alanlarda projeler üretmekte, aynı zamanda yardım etkinlikleri tertip etmektedir.<sup>36</sup>

Bu örgütlerle diaspora faaliyetini başarıyla gerçekleştiren Azerbaycanlılar, sadece Özbekistan içerisindeki faaliyetle yetinmeyerek Azerbaycan'la da irtibat sağlamaya devam etmektedirler. Nitekim Azerbaycan'da meydana gelen birtakim olaylarla ilgili Özbekistan kamuoyunu bilgilendirdikleri gibi medyada da düzenli yazılar yazmaktadırlar. Bu arada merkezler dahilinde *Aksakallar Konseyi*, *Kadınlar Birliği* ve *Gençlik Kolları* gibi şubeler tesis eden Azerbaycanlılar, tüm yaş gruplarından olan insanların katılımına fırsat tanımaktadırlar.

Özbekistan'da faaliyet gösteren diaspora teşkilatları Bakü'de düzenlenen Dünya Azerbaycanlılarının Kurultaylarına da katılmışlardır. Nitekim ilk kurultayda (9-10 Kasım 2001) Özbekistan'dan olan temsilci, *Nevai adına Taşkent Opera ve Bale Tiyatrosu*'nun yönetmeni Feridun Safarov Orta Asya'da yaşayan Azerbaycanlılar adına bir konuşma yapmıştır. *Kazakistan-Azerbaycan Kültür Merkezi* başkanı İsmail Memmedov I. Kurultayda, *Özbekistan-Azerbaycan Kültür Merkezleri Derneği* başkanı Akif Ağatalıbov ile Azerbaycan ve Özbekistan Cumhuriyetlerinin halk sanatçısı, Azerbaycan Kültür Merkezleri Birliği Yönetim Kurulu üyesi Feridun Safarov II. Kurultayda (16 Mart 2006), Özbekistan Azerbaycanlıları Kültür Merkezi'nin

---

<sup>36</sup> Haydar Aliyev adına Azerbaycan Medeniyet Merkezi, *Haydar Aliyev adına Azerbaycan Medeniyet Merkezi*, <http://azculture.uz/az/index.html>, (Erişim Tarihi: 01.06.2018)

başkanı Mobil Memmedov III (5-6 Temmuz 2011) ve IV. Kurultaylarda (4 Haziran 2016) *Dünya Azerbaycanlıları Koordinasyon Konseyi* üyeleri olarak seçilmişlerdir. İsmail Memmedov aynı zamanda I. Kurultayda oluşturulan *Dünya Azerbaycanlıları Koordinasyon Konseyi* yönetim kurulu üyeliğine atanmıştır. I Kurultaya Özbekistan'dan 12, III. Kurultaya 13 temsilci katılmıştır.<sup>37</sup> Dünya Azerbaycanlılarının IV. Kurultayına Özbekistanlı araştırmacı Şuhrat Salamov da iştirak etmiştir.

Görüldüğü gibi, Özbekistan'da yaşayan Azerbaycanlıların örgütlenmesi süreci zamanın koşullarına uygun başlamıştır. Azerbaycan devleti ile ilişkilerin kurulması ve sürdürülmesi düşünülerek Azerbaycan'ın çıkarları gözetilmiştir. Yalnız Azerbaycanlıların kurduğu merkezlerin temel faaliyetlerinin kültürel etkinliklerle sınırlı olduğu anlaşılmaktadır. Bu ise onların Özbekistan'da siyasi sorunlarının olmadığı anlamına gelmektedir. Bölgede yaşayan Azerbaycanlıların diaspora faaliyeti de Azerbaycan'la ilişkilerin gelişmesine, Azerbaycan'ın milli değerlerinin tanıtılmasına hizmet etmektedir.

## Sonuç

Göç konusunun araştırılması demografik süreçlerden biri gibi toplumun ve halkın öğrenilmesinde büyük önem arz etmektedir. Küreselleşme süreci göç yapısını, kurumsal kanalları, diasporanın oluşumunu, göçün nedenlerini ve yönünü etkilemektedir. Tarihsel olarak göçler, insanların kendi temel ihtiyaçlarını karşılamak için, yahut da savaşlar, doğal afetler ve diğer faktörler nedeniyle meydana gelmektedir. Nüfus göçleri, nedenlerinden ve tarihi-siyasi olaylara bağlı olarak değişik dönemlerde ve farklı şekillerde ortaya

---

<sup>37</sup> *Dünya Azerbaycanlılarının I Kurultayı*, <http://diaspora.gov.az/index.php?option=content&id=423>, (Erişim Tarihi: 01.06.2018); *Dünya Azerbaycanlılarının I Kurultayı (9-10 Kasım 2001 yılı)*, Azerbaycan Yayınevi, Bakı, 2002, s.239, 244, 293-294; *Dünya Azerbaycanlılarının II Kurultayı*, Çaşıoğlu Yayınevi, Bakı 2006, s. 173, 175; *Dünya Azerbaycanlılarının I Kurultayı*, Yurtdışında yaşayan Azerbaycanlılardan Sorumlu Devlet Komitesi, <http://diaspora.gov.az/index.php?option=content&id=39>, (Erişim Tarihi: 30.05.2018); *Dünya Azerbaycanlılarının III Kurultayı*, Yurtdışında yaşayan Azerbaycanlılardan Sorumlu Devlet Komitesi, <http://diaspora.gov.az/index.php?option=content&id=359>, (Erişim Tarihi: 30.05.2018)

çıkılmıştır.<sup>38</sup> Böylece modern dönemin göç süreci yeterince çeşitlilik meydana getirmiş ve bu yönde konuların incelenmesini gerekli kılmıştır.

Özellikle diaspora ile ilgili konuların araştırılması, her devletin dış politikası açısından önem arz etmiştir. Modern dünyada diaspora faaliyetleri devletlerarası ilişkilerin geliştirilmesinde büyük önem taşımakta ve uluslararası ilişkilerde önemli bir faktör haline gelmektedir.<sup>39</sup> Nitekim Azerbaycan Cumhuriyeti'nin dış politikasının mühim konularından birisi de, yurtdışında yaşayan Azerbaycanlılarla ilişkiler kurmak, anavatanla bağlarını sağlamlaştırmak ve örgütlenmelerine yardımcı olmaktır.

Özbekistan'da yaşayan Azerbaycanlıların tarihsel süreçleri ve demografik durumlarının araştırılması, ayrıca onların diaspora faaliyetlerinin incelenmesi neticesinde, tarihin çeşitli dönemlerinde Özbekistan'a göç eden Azerbaycanlıların Özbekistan'ın siyasi, ekonomik, kültürel hayatına aktif katıldıkları gerçeği ortaya çıkmıştır. Onların tarihi, milli, dini ve manevi yönden bağlı oldukları toplulukta Azerbaycanlı olduklarını unutmadıkları ve bu toplumda yabancı olarak kabul edilmedikleri anlaşılmıştır. Sovyet dönemi verilerine bakıldığında, Azerbaycanlıların genel olarak sanayi ve ziraat gibi farklı alanlarda faaliyet gösterdikleri belli olmuştur. Bu insanlar içinden milletvekilleri, akademisyenler, cerrahlar, opera dirijörleri, halk sanatçıları, restoratör-taş ustaları, tarım uzmanları gibi çeşitli meslek gruplarında uzmanlar yetişmiştir.

Halen Özbekistan'da yaşayan Azerbaycanlılardan bazıları çeşitli devlet kurumlarında, eğitim, endüstri ve diğer alanlarda çalışmakta, aynı zamanda özel işletmelerde de yöneticilik yapmaktadırlar. Azerbaycan'la ilişkilerin gelişmesine önemli katkı sağlayan bu şahıslar, Nevruz, Dünya Azerbaycanlılarının Dayanışma Günü ve diğer ulusal bayramları Özbekistan halkı ile beraber kutlamakta, matem günlerini ve Hocalı Soykırımı'nı anma

<sup>38</sup> Kuliyeve Seide, *XIX-XX Eslerde Azerbaycanda Baş Veren Migrasiya Proseslerinin Nezeri Araştırılması*, Narodı Evrazii. "İstoriya, Kultura I Problemi Vzaïmodeystviya", Materialı mejdunarodnoy naučno-praktičeskoy konferençii, 5-6 aprelya 2012 qoda, Soçiosfera Yayınevi, Penza-Baku-Belostok 2012, s.262-274.

<sup>39</sup> Paşayeva Qenire, "Azerbaycan Diasporunun İnkişaf İstigametleri", *Dirçeliş - XXI Esr Dergisi*, №:141-142, Bakı 2010, s.349.

etkinlikleri düzenlemektedirler. Diğer yandan Azərbaycan devletiyle birlikle kültür günleri ve Azərbaycan ürünlerinin tanıtım ve satış fuarlarını organize etmekte, Azərbaycan eserlerini Özbek diline çevirerek yayınlamakta ve filmlerin dublajını gerçekleştirmektedirler.

Sonuç olarak, Özbekistan'da yaşayan Azərbaycanlıların örgütlenmesi ve diaspora faaliyetlerinin başarılı olduğu söylenebilir. Bununla birlikte Azərbaycanlıların nüfus yapısı, meslekleri ve eğitim durumlarıyla ilgili araştırma yapılmasının gerekliliği de unutulmamalıdır.

## **Kaynakça**

### **Arşiv Belgeleri**

Rossiyskiy Gosudarstvenniy Arhiv Ekonomiki, *Vsesoyuznaya Perepisi Naseleniya 1959 Qoda, Naşionalniy Sostav Naseleniya Po Respublikam SSSR*, fond 1562, opisi 336, ed.xr.1566a-1566d.

Rossiyskiy Gosudarstvenniy Arhiv Ekonomiki, *Vsesoyuznaya Perepisi Naseleniya 1970 Qoda, Naşionalniy Sostav Naseleniya Po Respublikam SSSR*, fond 1562, opisi 336, ed.xr.3998-4185.

Rossiyskiy Gosudarstvenniy Arhiv Ekonomiki, *Vsesoyuznaya Perepisi Naseleniya 1979 Qoda, Naşionalniy Sostav Naseleniya Po Respublikam SSSR*, fond 1562, opisi 336, ed.xr.6174-6238.

Rossiyskiy Gosudarstvenniy Arhiv Ekonomiki, *Vsesoyuznaya Perepisi Naseleniya 1939 Qoda. Naşionalniy Sostav Naseleniya Po Respublik SSSR*, fond 1562, opisi 336, ed.xr.966-1001.

### **Yayınlanmış Arşiv Belgeleri**

*Vsesoyuznaya Perepisi Naseleniya 17 dekabrı 1926 qoda. Narodnosti i rodnoy yazıke SSSR. Tabliça I, Naselenie Po polu, Narodnosti i kateqoriyam naseleenni: mest po Soyuznum Respublikam*, Tom 10, İzdanie ÇSU Soyuz SSR, Moskva, 1928, s.16-17

### **Kitap ve Makaleler**

ALİYEV, Haydar. *Mustaqilliyimiz əbedidir: çıxışlar, nitkələr, beyanətlər, məktublər, müsahibələr*, 10. cild, Azərneşr Yayınevi, Bakı 1998.

*Azərbaycan Diasporu: Böyük Yolun Başlanğıcı*, Çarşıoğlu Yayınevi, Bakı 2006.

*Azərbaycan Diasporu: Ensiklopedik Məlumatlar Toplusu*, Çarşıoğlu Yayınevi, Bakı 2012.

*Azərbaycan Tarixi*, Elm Yayınevi, Bakı, 1993-2003. Yeddi cildde.

*Azərbaycanın Demografik Göstəriciləri*, Devlet Statistik Komitesi Yayınevi, Bakı 2017.

BARTOLD, Vasiliy, *Rabotı Po İstorii I Filologii Tyurkskix I Monqolskix Narodov*, İzdatelstvo Vostochnaya Literatura, Moskva 2002.

BARTOLD, Vasiliy, *Soçineniya v 9-ti Tomax. Tom 3. Rabotı Po İstoriçeskoj Qeografii. Kratkij Obzor İstorii Azerbaydjana*, İzd.Nauka, Moskva 1965.

*Dünya Azərbaycanlılarının I Kurultayı (9-10 Kasım 2001 yıl)*, Azərbaycan Yayınevi, Bakı 2002.

*Dünya Azərbaycanlılarının II Kurultayı*, Çarşıoğlu Yayınevi, Bakı 2006.

KULİYEVƏ, Seide, “XIX-XX Esrlərdə Azərbaycanda Baş Verən Migrasiya Proseslərinin Nezeri Araşdırılması”, *Narodı Evrazii. “İstoriya, Kultura I Problemi V zaimodeystviya”*, Materialı mejdunarodnoy nauçno-praktičeskoj konferençii, 5-6 apreləya 2012 qoda, İzdatelstvo Soçiosfera, Penza-Baku-Belostok 2012, s. 262-274.

MAKSAKOVA, Lyudmila, *Uzbekestan V Sisteme Mejdunarodnix Miqraçii: Postsovetskie Transformaçii. Otrajenie V Miqraçiyax*, İzdatelstvo İT "AdamantI", Moskva 2009.

*Miqraçiya naseleniya v stranax SNQ: 1996 q.*, Otçet Mejdunarodnoy Orqanizaçii Po Miqraçii, İzdatelstvo Technical Cooperation Center for Europe and Central Asia, Geneva 1998.

PAŞAYEVƏ, Ganire, “Azərbaycan Diasporunun İnkişaf İstiqamətləri”, *Dirçəliş - XXI Esr Dergisi*, №141-142, Bakı 2010, s.349-355.



RUİNTEN, Sevinc, *Azərbaycan Türk Devletleri İle Siyasi Alakalar Sistemində (XX əsrin 90-cı illəri)*, Adiloğlu Yayınevi, Bakı, 2005.

“Turki”, *Ençiklopediçeskiy Slovarı Broqranza i Efrona*, Tom XXXIV (67), SPB.: Semenovskaya Tipo-Litoqrafiya İ.A.Efrona, Sankt-Peterburq 1901.

“Tyurki”, *Ençiklopediçeskiy Slovarı Broqranza i Efrona*, Tom XXXIV (67), SPB.: Semenovskaya Tipo-Litoqrafiya İ.A.Efrona, Sankt-Peterburq 1901.

*Uzbekeiston Umumiy Uyimiş*, Uzbekistan Neşriyet Matbaa İjodiy Uyii, Toşkent 2004.

### **İnternet Kaynakları**

*2017 Yilning Asosiy İqtisodiy Va İjtimoiy Ko`Rsatkicilari*, O‘zbekiston Respublikasi Davlat Statistika Go‘mitasi, <https://stat.uz/uploads/doklad/2017/yanvar-dekabr/uz/demografiya-yanvar-dekabr-uz.pdf> (Erişim Tarihi: 25.05.2018)

*Dünya Azərbaycanlılarının I Kurultayı*, Yurtdışında yaşayan Azərbaycanlılardan Sorumlu Devlet Komitesi, <http://diaspora.gov.az/index.php?option=content&id=423> (Erişim Tarihi: 01.06.2018)

*Dünya Azərbaycanlılarının II Kurultayı*, Yurtdışında yaşayan Azərbaycanlılardan Sorumlu Devlet Komitesi, <http://diaspora.gov.az/index.php?option=content&id=39> (Erişim Tarihi: 30.05.2018)

*Dünya Azərbaycanlılarının III Kurultayı*, Yurtdışında yaşayan Azərbaycanlılardan Sorumlu Devlet Komitesi, <http://diaspora.gov.az/index.php?option=content&id=359> (Erişim Tarihi: 30.05.2018)

*Etničeskiy Atlas Uzbekeistana*, OOFs-Uzbekistan i LİA “R.Elinina”, 2002, [https://web.archive.org/web/20140323151517/http://topreferat.znate.ru/pars\\_docs/refs/61/60926/60926.pdf](https://web.archive.org/web/20140323151517/http://topreferat.znate.ru/pars_docs/refs/61/60926/60926.pdf) (Erişim Tarihi: 02.06.2018)

*Haydar Aliyev adına Azərbaycan Medeniyyət Merkezi*, Haydar Aliyev Adına Azərbaycan Medeniyyət Merkezi, <http://azculture.uz/az/index.html> (Erişim Tarihi: 01.06.2018)

*Konstituciya Respubliki Uzbekistan*, <http://lex.uz/docs/35869> (Erişim Tarihi: 20.05.2018)

*O`zbekiston Respublikasining Demografik Holati*, O`zbekiston Respublikasi Davlat Statistika Go`mitasi, <https://stat.uz/ru/433-analiticheskie-materialy-ru/2055-demograficheskaya-situatsiya-v-respublike-uzbekistan> (Erişim Tarihi: 20.05.2018)

Raboçiy Arhiv Goskomstata Rossii, *Vsesoyuznaya Perepisi Naseleniya 1989 goda. Naçionalniy Sostav Naseleniya Po Respublikam SSSR*, Tabliça 9s. Raspredelenie naseleniya po naçionalnosti i rodnomu yazıku, [http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/sng\\_nac\\_89.php?reg=4](http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/sng_nac_89.php?reg=4) (Erişim Tarihi: 05.05.2018)

*Respublikanskiy Azerbaydjanskiy Naçionalniy Kulturniy Çentr*, Respublikanskiy Azerbaydjanskiy Naçionalniy Kulturniy Tsentr: [http://raznkc.uz/index.php?option=com\\_content&view=article&id=46&Itemid=58](http://raznkc.uz/index.php?option=com_content&view=article&id=46&Itemid=58) (Erişim Tarihi: 02.06.2018)